

ОЛЕКСАНДР ЮРІЙОВИЧ ПРОКОПЕНКО,*Харківський національний університет внутрішніх справ;* <https://orcid.org/0000-0002-7218-8423>,*e-mail: 30101986canj@ukr.net***ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ
ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗАХОПЛЕННЯ ПРЕДСТАВНИКА ВЛАДИ
АБО ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ ЯК ЗАРУЧНИКА**

Ефективне розслідування будь-якого кримінального правопорушення не можливе без використання спеціальних знань. Захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника не є винятком, навпаки, з моменту отримання інформації про здійснення захоплення виникає потреба в залученні спеціалістів із різних галузей знань, зокрема інспектора-криміналіста, кінолога, вибухотехніка та ін.

Метою роботи є дослідження наукових напрацювань із питань визначення поняття «спеціальні знання» та з'ясування їхньої ролі під час розслідування кримінальних проваджень за ст. 349 «Захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника» Кримінального кодексу України. Для досягнення поставленої мети в дослідженні було використано такі методи, як-от: аналіз, синтез, порівняння, критичне мислення, а також системно-структурний, з метою проведення ґрунтовного дослідження теоретичних напрацювань, результатів слідчої та судової практики, систематизації результатів і формулювання висновків.

Аргументовано, що одним із напрямів підвищення ефективності виявлення та розслідування злочинів є використання спеціальних знань у діяльності правоохоронних органів. Зокрема, під час розслідування захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника спеціальними знаннями слід вважати навички та вміння в певній галузі, які використовуються у кримінальному провадженні та сприяють встановленню істини у справі, що сприяє ефективному закінченню розслідування.

У результаті проведеного дослідження здійснено класифікацію спеціальних знань, а саме: за процесуальним положенням особи, яка їх застосовує, за формою вираження, за виникненням необхідності використання спеціальних знань на певному етапі розслідування, за формою кінцевого результату, за галуззю знань, за ступенем конспірації, за метою використання, за значенням отриманих результатів.

За результатами комплексного аналізу запропоновано три форми використання спеціальних знань під час здійснення розслідування захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника: залучення спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій, призначення судових експертиз та консультування.

Охарактеризовано роль спеціалістів під час залучення до проведення таких типових слідчих (розшукових) дій, як огляд місця події, допит і слідчий експеримент. Запропоновано орієнтовний перелік спеціалістів, які можуть надати допомогу слідчому, та окреслено завдання, котрі можливо вирішити завдяки такій взаємодії. Подано орієнтовний перелік завдань, вирішенню яких сприяє призначення судових експертиз.

Ключові слова: кримінальне провадження, досудове розслідування, криміналістична методика, захоплення заручника, представник влади, працівник правоохоронного органу, спеціальні знання, криміналістична методика.

Оригінальна стаття

ВСТУП. Згідно зі ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) завданням будь-якого кримінального провадження є забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в

міру своєї вини¹. Виходячи з вищезазначеного, завданням правоохоронних органів під час

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 26.10.2023).

здійснення розслідування захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника є повне й об'єктивне визначення обставин злочину, збирання достатніх доказів для підтвердження вини злочинця тощо. Очевидно, що на ефективність досудового розслідування окреслених кримінальних правопорушень впливає відповідне до потреб застосування спеціальних знань, науково-технічних засобів, пристроїв, методів для виявлення, збирання, дослідження та оцінювання доказів. Так, недостатнє застосування знань спеціалістів у процесі досудового розслідування кримінального правопорушення за ст. 349 Кримінального кодексу України (далі – КК України) сприяє виникненню перешкод у процесі доказування, що проявляється в необґрунтованому призначенні експертиз, неефективності проведення слідчих (розшукових) дій (далі – СРД), коли необхідним є залучення спеціалістів. Все це знижує швидкість і якість досудового слідства.

З'ясування можливих форм використання спеціальних знань під час здійснення розслідування захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника сприятиме визначенню успішного та раціонального алгоритму дій слідчого, підвищенню результативності проведення СРД та поінформованості слідчого щодо кримінального провадження за ст. 349 КК України.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Метою статті є аналіз особливостей використання спеціальних знань під час здійснення кримінального провадження за фактом захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника.

Для досягнення зазначеної мети слід вирішити такі завдання: здійснити аналіз наукових напрацювань із питань використання спеціальних знань під час здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень; з'ясувати зміст поняття «спеціальні знання»; визначити особливості використання спеціальних знань під час досудового слідства за ст. 349 КК України; встановити форми використання спеціальних знань під час розслідування окресленого правопорушення; дослідити особливості використання спеціальних знань під час проведення СРД; визначити орієнтовний перелік судових експертиз та з'ясувати питання, які можливо вирішити в результаті призначення та проведення таких досліджень; розглянути консультаційну форму використання спеціальних знань.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Під час проведеного дослідження методологічне під-

ґрунтя статті становили загальнонаукові методи аналізу, синтезу, порівняння, критичного аналізу, за допомогою яких було досліджено теоретичні напрацювання з питань, пов'язаних із використанням спеціальних знань, їх узагальненням та формулюванням висновків, та системно-структурний метод, що його було застосовано з метою класифікації спеціальних знань та форм їх використання.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ДИСКУСІЯ. Першочергово під час проведення дослідження необхідно з'ясувати зміст поняття «спеціальні знання». Узагальнюючи наукові напрацювання, нами було встановлено, що науковці приділяють ґрунтовну увагу визначенню дефініції цього поняття. Водночас на законодавчому рівні відсутнє визначення поняття «спеціальні знання», існують лише поняття статусу осіб, які мають такі знання, а саме: «спеціаліст» і «експерт».

Так, В. Ю. Шепітько (2014, с. 11), визначаючи спеціальні знання, вказує, що це система наукових відомостей чи навичок об'єктивного характеру, які отримані внаслідок проходження вищої професійної підготовки, досвіду наукової та практичної діяльності та відповідають сучасному рівню.

Ю. М. Комар (2019, с. 115) спеціальними знаннями вважає наукові, технічні, криміналістичні та професійні знання, отримані в процесі навчання, а також навички, набуті під час роботи у певних галузях практичної діяльності, що використовуються в поєднанні з науково-технічними засобами з метою пошуку, виявлення, вилучення та дослідження слідів кримінального правопорушення для одержання інформації, яка має значення під час встановлення істини у кримінальній справі.

Інші науковці відповідно до сучасної юридичної доктрини спеціальними знаннями вважають знання, які не є загальновідомими, тобто такі знання, що не мають масового поширення, а також визначають, що ними володіє обмежене коло фахівців. Зокрема, застосування спеціальних знань у досудовому розслідуванні базується передусім на залученні до процесу розслідування спеціаліста й експерта, тобто особи, яка володіє відповідними спеціальними знаннями та навичками. Перелік питань, які вирішуються кожним із них у кримінальному провадженні, обумовлюється їх процесуальним статусом (Кікінчук та ін., 2018, с. 7).

Отже, спеціальними знаннями під час розслідування захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника, на нашу думку, слід вважати навички та вміння в певній галузі (їх перелік

нескінченний, він залежить від потреб розслідування, а також розвитку науки і техніки в цілому), що застосовуються під час кримінального провадження, сприяють встановленню істини у справі й ефективному закінченню розслідування. Суб'єктом – носієм спеціальних знань є спеціаліст.

Так, участь спеціаліста під час здійснення кримінального судочинства регламентована статтями 71, 228, 236, 237, 240, 245, 360 КПК України. Зокрема, ст. 71 КПК України визначає спеціалістом особу, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації, пояснення, довідки та висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. Спеціалістів до процесу розслідування кримінального провадження залучає слідчий з метою надання консультативної, технічної та іншої допомоги під час прийняття процесуальних рішень і проведення слідчих (розшукових) дій. В. Негребецький (2018, с. 249) виокремлює основні види допомоги, що надає спеціаліст під час виявлення, фіксації та вилучення доказів, а саме: криміналістичну, методологічну, консультативну й технічну.

У результаті комплексного ретельного дослідження наукової літератури (Вуйма, 2023; Бондар, 2019; Дячук, 2010; Косміна, 2011), слідчої та експертної практики нами здійснено класифікацію спеціальних знань під час досудового розслідування за такими підставами:

1) за процесуальним положенням особи, яка їх застосовує:

– особи, які здійснюють досудове розслідування та оперативно-розшукові заходи: слідчий, дізнавач, оперуповноважений, прокурор;

– обізнані особи, процесуальне положення яких визначається наявністю в них спеціальних знань: експерт, спеціаліст, педагог, перекладач, лікар, сурдоперекладач;

– обізнані особи, процесуальне положення яких не визначається наявністю в них спеціальних знань: ревізор, технічний інспектор, співробітник податкової адміністрації та ін.;

2) за формою вираження: усна, письмова, змішана;

3) за необхідністю використання спеціальних знань на певному етапі розслідування:

– до порушення кримінального провадження чи після внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань;

– на початковому та подальших етапах розслідування;

4) за формою кінцевого результату: довідка, висновок, пояснення, консультація;

5) за часом взаємодії: постійна, тимчасова (епізодична);

6) за галуззю знань: медичні, біологічні, технічні, балістичні, хімічні, комплексні та ін.;

7) за ступенем конспірації: гласні, негласні;

8) за метою використання: пошук, виявлення, вилучення, пакування, попередні або експертні дослідження слідів злочину;

9) за значенням отриманих результатів: доказові чи орієнтуючі.

Також у процесі аналізу теоретичних напрацювань встановлено, що більшість науковців за формою взаємодії спеціальні знання поділяють на процесуальні та непроцесуальні (Щербаковський, Кравченко, 1999, с. 10; Кузьмічов, Прокопенко, 2001, с. 200), але є науковці (Лисиченко, 1979, с. 20–24; Бідняк, 2019, с. 47), які не поділяють такі думки. Ми вважаємо, що цей поділ є доволі дискусійним, тому що в межах виконання завдань розслідування не має місця для непроцесуальних форм взаємодії. Тобто всі дії слідчого, а саме взаємодія слідчого з певним спеціалістом, використання його знань і навичок здійснюється з метою, визначеною кримінальним процесуальним законодавством. Хоча непроцесуальна форма використання спеціальних знань прямо не передбачена законом, але її виключення не можливе з кримінального процесу, оскільки вона активно використовується з метою повного, всебічного, об'єктивного проведення розслідування кримінальних правопорушень. Отже, спеціальні знання як форма непроцесуальної взаємодії відіграють важливу роль під час здійснення розслідування, але їх визначення через дефініцію поняття як «непроцесуальні» ми вважаємо не зовсім коректним.

Слід звернути увагу на слушне уточнення О. В. Гайдар (2022, с. 32), що непроцесуальні форми використання спеціальних знань під час досудового розслідування не означають непроцесуального їх використання, а навпаки, кожний факт застосування такої непроцесуальної форми здійснюється виключно з дотриманням вимог чинного законодавства.

Щодо необхідності використання непроцесуальних форм під час розслідування злочинів слід навести позицію А. Г. Вуйми (2023, с. 84). Так, дослідниця трактує, що метою використання непроцесуальних форм спеціальних знань є отримання орієнтуючої інформації, яка може бути використана з метою розшуку та встановлення особи злочинця, місця його перебування, а також встановлення місцезнаходження знарядь чи засобів учинення злочину, формування суб'єктивного та психологічного портретів особи злочинця тощо.

Зокрема, вона наголошує, і ми поділяємо цю думку, що така орієнтуюча інформація відіграє важливу роль у процесі розслідування, а саме: сприяє вирішенню його основних і допоміжних тактичних завдань, допомагає підвищити його якість шляхом використання такої інформації під час:

- формулювання слідчих версій, визначення необхідних комплексів СРД і негласних СРД, спрямованих на їх перевірку;
- планування та вибору тактики проведення СРД та негласних СРД;
- визначення переліку необхідних технічних і техніко-криміналістичних засобів і методів, застосування яких допоможе у вирішенні завдань досудового розслідування;
- забезпечення ефективної підготовки до призначення судових експертиз тощо.

Непроцесуальні форми взаємодії, на нашу думку, мають такі ознаки:

- орієнтуючий характер, а саме сприяють вибору джерел інформації про злочин, формуванню слідчих версій;
- тактичний характер, а саме не є доказом у справі, а лише орієнтують слідчого в подальших діях (виборі проведення необхідної СРД чи негласної СРД або тактичного прийому їх проведення);
- мають переважно усну форму, тобто проводяться у форматі консультації.

Так, виходячи з аналізу наукової літератури та результатів практичної діяльності, типовими формами використання спеціальних знань під час здійснення розслідування захоплення працівника правоохоронного органу чи представника влади як заручника є:

- залучення спеціалістів до проведення СРД;
- проведення судових експертиз;
- отримання консультаційної допомоги від спеціаліста.

Розглядаючи питання використання спеціальних знань під час підготовки та проведення СРД, слід наголосити, що така взаємодія є актуальною для всіх видів СРД. Детальніше зупинимося на найбільш типових: огляд місця події, допит, слідчий експеримент.

Під час проведення *огляду місця події* спеціаліст залучається з метою: фото-, відеофіксації слідчої дії; складання схем, планів, креслень; відбору зразків для проведення експертиз; надання консультаційної допомоги в процесі слідчої дії тощо (ст. 71, ч. 3 ст. 237 КПК України)¹.

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL:

Взаємодія спеціаліста та слідчого регламентується також наказом МВС України «Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події» від 3 листопада 2015 р. № 1339².

Участь спеціаліста під час проведення огляду місця події до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань є єдиним видом використання спеціальних знань до відкриття кримінального провадження. Спеціаліст, залучений до проведення огляду місця події, може надавати таку допомогу: організаційно-технічну, інформаційну, аналітичну та допомогу у вигляді «висновку спеціаліста» (Яремчук, 2015, с. 63). Також слід зауважити, що основний обсяг робіт під час проведення огляду місця події, а саме виявлення, фіксація, вилучення, пакування, дослідження матеріальних об'єктів, які мають на собі слідову інформацію вчиненого кримінального правопорушення, здійснює переважно спеціаліст. Слідчий зі свого боку лише складає протокол, фіксує обставини на місці події. Така практика є типовою для складних випадків проведення огляду місця події, що вимагають виконання значного обсягу робіт та використання різних спеціальних знань, науково-технічних засобів і відповідно спеціалістів (Пиріг, 2019, с. 33).

Також слід навести думку В. О. Гусевої та Т. Ф. Безсонної (2019, с. 500) про необхідність залучення спеціаліста до проведення огляду з метою виявлення насамперед невидимих слідів, які слідчий виявити не в змозі. Так, вчені наголошують на необхідності залучення спеціалістів конкретної вузької галузі знань, наприклад балістики, дактилоскопії, біології, медицини, генотипоскопії (цитології, імунології) та ін. Участь відповідного спеціаліста під час проведення огляду місця події зумовлюється тим, що з урахуванням свого досвіду, професійних навичок він, імовірно, допоможе

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 26.10.2023).

² Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : наказ МВС України від 03.11.2015 № 1339 // БД «Законодавство України» // ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15> (дата звернення: 26.10.2023).

досягнути більш ефективного результату від проведення такої СРД, а саме пошуку, вилучення, пакування, а також у разі потреби проведення попереднього дослідження слідів та речових доказів.

До осіб, які володіють відповідними спеціальними знаннями і щодо яких може виникнути потреба їх залучення до проведення огляду місця події під час розслідування захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника, належать:

- кінологи зі службовими собаками у складі слідчо-оперативних груп, які залучаються під час проведення оглядів місць подій, заходів із припинення злочинів, пошуку та затримання злочинців, виявлення вибухових речовин, зброї, набоїв і наркотичних засобів, трупів, стріляних гільз, інших предметів, що можуть використовуватись як речовий доказ¹;

- спеціаліст-біолог чи спеціаліст у галузі медичних знань, залучення якого необхідне з метою виявлення та правильного вилучення слідів біологічного походження: крові, волосся, потожирових речовин, слини, частин тіла (нігті, лупа, волосся), які зазвичай залишає злочинець на місці захоплення чи тримання заручника;

- експерт-криміналіст, який повинен мати при собі комплект необхідних технічних засобів, призначених для фіксації обстановки на місці події (здійснення безперервного відеозапису слідчої дії), виявлення, фіксації, вилучення та упакування слідової та іншої криміналістично значущої інформації², проведення експрес-аналізу виявлених слідів на місці події;

- працівник оперативно-технічної галузі чи інший спеціаліст з використання технічної апаратури (пристроїв), який залучається з метою виявлення та фіксації абонентів мобільних телефонів у радіусі проведення огляду

місця події, проведення радіорозвідки, здійснення управління безпілотним літальним апаратом та ін.;

- вибухотехнік, який є необхідним у разі отримання інформації, що злочинець має вибухові пристрої і міг їх залишити на місцях перебування. Спеціалісти-вибухотехніки переважно використовують хімічні і технічні валізи, які містять засоби та реактиви для вилучення мікрочастинок вибухової речовини, продуктів вибуху, здійснення контрольних проб і зразків; набір фізико-хімічних засобів для експрес-аналізу вибухової речовини та пороху; інструменти та прилади для вилучення уламків перешкод і роботи з об'єктами, пошкодженими вибухом. Також працівники відділу вибухотехнічної та пожежно-технічної експертизи оснащені пересувною вибухотехнічною лабораторією і сучасним спеціальним вибухотехнічним обладнанням, зокрема роботом для проведення дистанційного знешкодження й транспортування вибухових пристроїв, рентген-установкою для дослідження вибухових пристроїв, гідродинамічним руйнувачем, приладом дистанційного пересування (маніпулятором), вибухозахисними костюмами та ін. (Кікінчук та ін. 2018, с. 28–29);

- інші спеціалісти залежно від отриманої інформації про обставини вчинення захоплення представника влади чи працівника правоохоронного органу.

Водночас слід зауважити, що огляд місця події досліджуваного кримінального правопорушення може проводитися на місці захоплення, тримання заручника, виконання вимог і затримання злочинця.

Під час підготовки до проведення допиту слідчий може з'ясувати, що існує потреба в залученні перекладача (ст. 68 КПК України), педагога чи психолога для малолітньої або неповнолітньої особи (ст. 226 КПК України). Також залучення спеціаліста до проведення допиту є необхідним з метою його технічного забезпечення. Так, інспектор-криміналіст може здійснювати фіксацію перебігу допиту на цифрові носії шляхом проведення відео-, аудіозапису або фотографування.

Актуальною також є взаємодія слідчого та спеціаліста на підготовчому етапі до проведення допиту у формі консультування. Спеціаліст так само може допомогти слідчому під час:

- формулювання запитань і визначення з їх послідовністю;
- ознайомлення з документами та матеріалами;
- підготовки речових доказів;
- складання плану допиту тощо.

¹ Про затвердження Інструкції з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України : наказ МВС України від 01.11.2016 № 1145 // БД «Законодавство України» // ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1544-16> (дата звернення: 26.10.2023).

² Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : наказ МВС України від 03.11.2015 № 1339 // БД «Законодавство України» // ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15> (дата звернення: 26.10.2023).

На робочому етапі допиту спеціаліст має право з дозволу слідчого: ставити запитання, демонструвати речові докази, надавати пояснення, здійснювати аудіо-, відеофіксацію, переклад тощо. Зокрема, матеріали відеозапису в подальшому мають важливу роль для виявлення психологічних реакцій допитуваного на питання, а також для можливого консультування з психологом за такими цифровими матеріалами.

Під час проведення *слідчого експерименту* з метою підвищення результативності такої СРД слідчий повинен залучати спеціаліста, можливо навіть не одного. На думку В. Ю. Шепітька (2001, с. 93), участь спеціаліста у слідчому експерименті має на меті надання техніко-криміналістичної допомоги на різних етапах такої СРД. Також про роль спеціаліста під час проведення слідчого експерименту слушною є думка В. А. Гусєвої (2014, с. 367–368), яка зауважує, що слідчому доречно залучати експертів з метою допомогти представнику слідчих органів знайти сліди злочину (біологічного походження – кров, сперма, волосся тощо), різні предмети (зброя, речові докази) та вилучити їх без ушкоджень, а також, враховуючи специфіку розслідування злочинів проти життя та здоров'я особи, слідчий експеримент та судово-медична експертиза тісно взаємопов'язані між собою, а отже, від правильності проведення слідчого експерименту, від повноти і грамотності поставлених на вирішення експерта питань залежить правильність його висновку, а значить, і повнота й об'єктивність розслідування.

Так, виходячи з вищевикладеного, роль спеціаліста під час слідчого експерименту при розслідуванні правопорушення, передбаченого ст. 349 КК України, полягає у:

- забезпеченні технічними і техніко-криміналістичними засобами;
- наданні рекомендацій на етапі підготовки до слідчого експерименту;
- взаємодії під час складання плану слідчої дії;
- проведенні інструктажу з учасниками слідчого експерименту до його початку;
- фіксуванні перебігу події за допомогою засобів відео- та фотофіксації;
- складанні пояснення про перебіг і результати слідчого експерименту, яке долучається до протоколу СРД.

Отже, залучення спеціалістів до підготовки та проведення СРД під час кримінального провадження за ст. 349 «Захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника» КК України є необхід-

ним для досягнення максимальної ефективності від проведення таких слідчих дій.

На думку В. Ю. Попова (2020, с. 185), яку ми поділяємо, найбільш важливою формою використання спеціальних знань під час здійснення розслідування кримінальних правопорушень є судово експертиза. Так, вона посідає визначальне місце під час з'ясування обставин, що підлягають доказуванню і які можливо встановити лише завдяки їх кваліфікованому дослідженню з використанням спеціальних знань, відповідних науково-технічних засобів, експертних методів, інноваційних експертних технологій, а також встановлення раніше невідомих фактів злочинної діяльності та одержання нової доказової інформації.

Поняття «судова експертиза» визначено в Законі України «Про судову експертизу», ст. 1 якого визначає її як дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду¹.

Зокрема, судово експертиза ґрунтується на конкретних знаннях наукового та практичного дослідження, проведеного під час конкретного кримінального провадження, з метою встановлення неочевидних фактичних даних, що мають значення для справи, та закріплення їх у встановленому законом порядку. Фактичною підставою для цього є наявність достатніх даних для того, щоб вважати, що проведення такого дослідження дозволить слідчому встановити необхідні (неочевидні) дані про обставини розслідуваного кримінального правопорушення. Процесуальною підставою використання спеціальних знань у формі судової експертизи є наявність зареєстрованого кримінального провадження, вмотивованої ухвали слідчого про призначення експертизи та вимог, передбачених ч. 2 ст. 242 КПК України для її обов'язкового призначення (Lysenko, Yurchyshyn, Shybiko, 2020, p. 121).

Так, використання знань спеціалістів при проведенні судових експертиз під час розслідування захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника є вкрай необхідним з метою встановлення:

- розміру майнової шкоди;
- розміру матеріальних збитків, спричинених захопленням;

¹ Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 26.10.2023).

- психологічного стану потерпілого, підозрюваного;

- ступеня тяжкості спричинених тілесних ушкоджень;

- особи злочинця за відбитками рук, ніг, слідами біологічного походження, а також цифровими слідами;

- групової належності слідів, виявлених на місці вчинення злочину;

- особи злочинця за залишеними запаховими слідами;

- типу, виду, марки, серії тощо знярядь учинення захоплення;

- групової, видової, органотканинної належності крові або епітеліальних клітин, виявлених на місці події, задля з'ясування їх належності злочинцю, потерпілому та ін.

Аналіз практики розслідування кримінальних правопорушень за ст. 349 КК України та результатів дослідження можливостей судових експертиз свідчить, що у кримінальних провадженнях цієї категорії зазвичай призначаються такі види судових експертиз:

- судово-медичні: живої особи (підозрюваного, потерпілого), за результатами слідчого експерименту, судово-психіатрична, речових доказів (за слідами біологічного походження), серед яких судово-імунологічна, судово-цитологічна, молекулярно-генетична, комплексна медико-криміналістична;

- судово-криміналістичні: дактилоскопічна, трасологічна (слідів ніг, транспортних засобів, цілого за частинами), зброї та слідів її використання (судово-балістична експертиза), вибухотехнічна (експертиза вибухових пристроїв, слідів та обставин вибуху, вибухових речовин, продуктів вибуху та пострілу), відео-, звукозапису, судово-одорологічна та ін.

Слід також наголосити на важливості судової молекулярно-генетичної експертизи, завданням якої є встановлення належності об'єктів біологічного походження (крові, слини, волосся, м'язової та кісткової тканини) певній особі. Зокрема, на думку науковців (Степанюк та ін., 2019; Stepaniuk et al., 2022), методи судового дослідження ДНК постійно вдосконалюються та активно застосовуються у кримінальному судочинстві багатьох країн світу, а ДНК-аналіз біологічного матеріалу при проведенні судової експертизи є найбільш затребуваним методом ідентифікації особи. Згідно з оцінкою американських учених, він є інструментом вищого ступеня надійності й актуальності, ніж будь-який інший метод судової експертизи. Отже, ми підтримуємо позицію науковців, що молекулярно-генетичні дослідження відіграють важливу роль у дока-

зуванні під час кримінального провадження, оскільки дозволяють із високою точністю встановити належність біологічного сліду певній особі.

Так, судова експертиза є найбільш кваліфікованою формою використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, а під оцінкою висновку експерта слід розуміти розумову діяльність слідчого, прокурора, під час якої вони перевіряють достовірність усіх обставин, пов'язаних із призначенням експертизи (Klymchuk et al., 2021, p. 210).

Щодо непроцесуальної (організаційно-тактичної) форми взаємодії, а саме надання консультаційної допомоги від спеціаліста, слід зауважити таке. Ця взаємодія можлива на всіх етапах розслідування, вона може відбуватися зі спеціалізованими та неспеціалізованими суб'єктами як в усній, так і в письмовій формі з метою:

- здійснення навчання (лекції, тренінги, вебінари), роз'яснення, консультування слідчого з питань вибору необхідної методики розслідування, побудови версій, вибору тактики дій, вилучення й огляду доказів, постановки питань експерту тощо (методологічна мета);

- перевірки за різними обліками, зокрема криміналістичними (дактилоскопічні, ДНК-профілів, відеотеки, фототеки тощо);

- обміну й обговорення інформації про злочин і спільний пошук шляхів вирішення завдань;

- проведення спільних нарад, створення слідчо-оперативних груп;

- здійснення попередніх досліджень тощо.

Так, виходячи з вищезазначеного, консультаційна взаємодія слідчого з іншими суб'єктами спеціальних знань має організаційну, орієнтуючу роль, що сприяє підвищенню ефективності планування та проведення подальшої процесуальної форми взаємодії та досягнення успішних результатів розслідування захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника.

ВИСНОВКИ. Зважаючи на вищезазначене, слід констатувати, що застосування спеціальних знань під час розслідування захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника є необхідним.

У процесі проведеного дослідження розкрито загальні положення змісту поняття «спеціальні знання». Визначено, що спеціальними знаннями під час розслідування захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника слід вважати навички й уміння в певній галузі, які

застосовуються під час кримінального провадження та сприяють встановленню істини у справі. Узагальнюючи погляди вчених, здійснено класифікацію спеціальних знань за різними критеріями, серед яких: процесуальне положення особи, яка їх застосовує, форма вираження, етап виникнення необхідності використання спеціальних знань, форма кінцевого результату, час взаємодії, галузь знань, рівень конспірації, мета використання, значення отриманих результатів.

Зазначено, що використання спеціальних знань під час здійснення розслідування правопорушення, передбаченого ст. 349 КК України, можливе у формі залучення спеціаліста до проведення СРД, призначення судових експертів та звернення до спеціаліста за консультацією.

Охарактеризовано роль спеціаліста під час проведення СРД, а саме огляду місця події, допиту та слідчого експерименту. Виокремлено орієнтовний перелік спеціалістів та їхню роль під час підготовки та проведення СРД.

Встановлено, що метою залучення спеціаліста до проведення слідчого експерименту під час розслідування правопорушення, передбаченого ст. 349 КК України, є: забезпечення технічними і техніко-криміналістичними засобами; надання рекомендацій на етапі підготовки до слідчого експерименту; взаємодія під час складання плану слідчої дії; проведення інструктажу з учасниками слідчого експерименту до його початку; фіксування перебігу події за допомогою засобів відео- та фотофіксації; складання пояснення

про перебіг і результати слідчого експерименту, яке долучається до протоколу СРД.

Аргументовано, що правильне, повне та всебічне розслідування захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника неможливе без проведення судових експертиз. Окреслено завдання, які вирішує судова експертиза під час здійснення розслідування досліджуваних злочинів: встановлення розміру майнової шкоди, розміру матеріальних збитків, спричинених захопленням, психологічного стану потерпілого, підозрюваного, ступеня тяжкості спричинених тілесних ушкоджень; ідентифікація злочинця за відбитками рук, ніг, слідами біологічного походження, а також цифровими слідами; встановлення групової належності слідів, виявлених на місці вчинення злочину, особи злочинця за залишеними запаховими слідами, знарядь учинення захоплення за типом, видом, маркою, серією тощо, групової, видової, органотканинної належності крові або епітеліальних клітин, виявлених на місці події, задля з'ясування їх належності злочинцю, потерпілому тощо.

Наголошено на значенні консультативної допомоги спеціалістів під час досудового розслідування захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника. Зокрема, зазначено, що така взаємодія є необхідною з методологічною метою, з метою перевірки за різними обліками, обміну та обговорення інформації про злочин та спільного пошуку шляхів вирішення завдань, проведення спільних нарад, створення слідчо-оперативних груп, здійснення попередніх досліджень.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Бідняк Г. С. Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств : монографія. Дніпро : Дніпропетровськ. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 152 с.
2. Бондар А. В. Використання спеціальних знань під час розслідування знищення або пошкодження майна : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2019. 205 с.
3. Вуйма А. Г. Використання спеціальних знань під час розслідування вбивств : дис. ... д-ра філософії : 12.00.09. Харків, 2023. 297 с.
4. Гайдар О. В. Форми спеціальних знань, що використовуються під час розслідування таємного викрадення чужого майна. *Право і безпека*. 2022. № 2 (85). С. 30–39. DOI: <https://doi.org/10.32631/rb.2022.2.03>.
5. Гусева В. О. Деякі особливості використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту у злочинах проти життя та здоров'я особи // Актуальні питання досудового розслідування та криміналістики : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 5 груд. 2014 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2014. С. 367–369.
6. Гусева В. О., Безсонна Т. Ф. Деякі аспекти використання спеціальних знань під час проведення слідчих (розшукових) дій в реаліях реформування правоохоронних органів України // Юридична практика в країнах ЄС та в Україні на сучасному етапі : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Арад, Румунія, 25–26 січ. 2019 р.). Арад : Західний ун-т ім. Васіле Голдіш, 2019. С. 499–502.
7. Дячук В. І. Використання спеціальних знань при розслідуванні дорожньо-транспортних пригод : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 250 с.

8. Комар Ю. М. Визначення поняття «спеціальні знання» та їх використання у кримінальному провадженні // Актуальні питання криміналістики : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 20 груд. 2019 р.) / МВС України, Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2019. С. 113–116.
9. Косміна Н. М. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2011. 219 с.
10. Кузьмічов В. С., Прокопенко Г. І. Криміналістика : навч. посіб. Київ, 2001. 368 с.
11. Лисиченко В. К. Использование данных естественных и технических наук в следственной и судебной практике : учеб. пособ. Киев, 1979. 88 с.
12. Негребецький В. Експериментальний метод під час проведення слідчих (розшукових) дій. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 5. С. 248–252.
13. Особливості використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, учинених на території операції Об'єднаних сил, а також на тимчасово окупованих територіях : наук.-метод. рек. / В. В. Кікінчук, Р. Л. Степанюк, О. О. Юхно та ін. Харків : ХНУВС, 2018. 48 с.
14. Пиріг І. В. Організація і тактика проведення огляду місця події в сучасних умовах розвитку науки і техніки. *Криміналістичний вісник*. 2019. № 2 (32). С. 30–37. DOI: <https://doi.org/10.37025/1992-4437/2019-32-2-30>.
15. Попов В. Ю. Сучасні можливості використання спеціальних знань при розслідуванні терористичного акту. *Європейські перспективи*. 2020. № 2. С. 181–186.
16. Степанюк Р. Л., Щербаковський М. Г., Кікінчук В. В., Лапта С. П., Гусева В. А. Проблемы применения судебной молекулярно-генетической экспертизы в уголовном производстве Украины. *Georgian Medical News*. 2019. No. 5 (290). Pp. 157–163.
17. Шепітько В. Ю. Довідник слідчого. Київ : Ін Юре, 2001. 208 с.
18. Шепітько В. Ю. Проблеми використання спеціальних знань крізь призму сучасного кримінального судочинства в Україні. *Судова експертиза*. 2014. № 1. С. 11–18.
19. Щербаковський М. Г., Кравченко А. А. Применение специальных знаний при раскрытии и расследовании преступлений. Харьков, 1999. 76 с.
20. Яремчук В. О. Організація і тактика залучення спеціаліста при проведенні слідчих (розшукових) дій : монографія. Харків : Апостіль, 2015. 227 с.
21. Klymchuk M., Marko S., Priakhin Ye., Stetsyk B., Khytra A. Evaluation of forensic computer and technical expertise in criminal proceedings. *Amazonia Investiga*. 2021. Vol. 10, Iss. 38. Pp. 204–211. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2021.38.02.20>.
22. Lysenko V., Yurchyshyn V., Shybiko V. Problems of legality of investigative actions aimed at finding evidence. *Amazonia Investiga*. 2020. Vol. 9, Iss. 28. Pp. 113–122. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2020.28.04.14>.
23. Stepaniuk R., Kikinchuk V., Pyrih I., Pletenets V., Prylovskiy V. Multifaceted approach to legislative regulation for using dna analysis in criminal proceedings of Ukraine. *Amazonia Investiga*. 2022. Vol. 11, Iss. 50. Pp. 130–139. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.50.02.13>.

Надійшла до редакції: 01.11.2023

Прийнята до опублікування: 07.12.2023

REFERENCES

1. Bidniak, H. S. (2019). *Theory and practice of using special knowledge in fraud investigation*. Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs.
2. Bondar, A. V. (2019). *Use of special knowledge during the investigation of property destruction or damage* [Candidate dissertation, National Academy of Internal Affairs].
3. Diachuk, V. I. (2010). *Use of special knowledge in the investigation of traffic accidents* [Candidate dissertation, Academy of Management of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine].
4. Haidar, O. V. (2022). Forms of special knowledge used during the investigation of secret theft of someone else's property, *Law and Safety*, 2(85), 30–39. <https://doi.org/10.32631/pb.2022.2.03>.
5. Husieva, V. O. (2014, December 5). *Some features of the use of special knowledge during the investigative experiment in crimes against life and health of a person* [Conference presentation abstract]. International Scientific and Practical Conference "Current issues of pre-trial investigation and forensics", Kharkiv, Ukraine.
6. Husieva, V. O., & Bezsonna, T. F. (2019, January 25–26). *Some aspects of the use of special knowledge during investigative (search) actions in the realities of reforming law enforcement agencies of Ukraine* [Conference presentation abstract]. International Scientific and Practical Conference "Legal practice in EU countries and Ukraine at the current stage", Arad, Romania.

7. Kikinchuk, V. V., Stepaniuk, R. L., Yukhno, O. O. et al. (2018). *Peculiarities of the use of special knowledge during the investigation of crimes committed on the territory of the operation of the United Forces, as well as on the temporarily occupied territories*. Kharkiv National University of Internal Affairs.
8. Klymchuk, M., Marko, S., Priakhin, Ye., Stetsyk, B., & Khytra, A. (2021). Evaluation of forensic computer and technical expertise in criminal proceedings. *Amazonia Investiga*, 10(38), 204–211. <https://doi.org/10.34069/AI/2021.38.02.20>.
9. Komar, Yu. M. (2019, December 20). *Definition of the concept of “special knowledge” and its use in criminal proceedings* [Conference presentation abstract]. All-Ukrainian Scientific and Practical Conference “Current issues of criminology”, Kyiv, Ukraine.
10. Kosmina, N. M. (2011). *The use of special knowledge in the investigation of crimes related to illegal drug trafficking* [Candidate dissertation, Kharkiv National University of Internal Affairs].
11. Kuzmichov, V. S., & Prokopenko, H. I. (2001). *Forensics*. Kyiv.
12. Lisichenko, V. K. (1979). *Use of natural and technical data in investigative and judicial practice*. Kiev.
13. Lysenko, V., Yurchyshyn, V., & Shybiko, V. (2020). Problems of legality of investigative actions aimed at finding evidence. *Amazonia Investiga*, 9(28), 113–122. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2020.28.04.14>.
14. Nehrebetskyi, V. (2018). Experimental method during investigative (search) actions. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 5, 248–252.
15. Popov, V. Yu. (2020). Modern possibilities of using special knowledge in the investigation of a terrorist act. *European Perspectives*, 2, 181–186.
16. Pyrih, I. V. (2019). The organization and tactics of conducting crime scene examination in modern conditions of scientific and technological development. *Forensic Herald*, 2(32), 30–37. <http://doi.org/10.37025/1992-4437/2019-32-2-30>.
17. Shcherbakovskii, M. G., & Kravchenko, A. A. (1999). *Application of expertise in crime detection and investigation*. Kharkov.
18. Shepitko, V. Yu. (2001). *Handbook of the investigator*. In Jure.
19. Shepitko, V. Yu. (2014). Problems of using special knowledge through the prism of modern criminal justice in Ukraine. *Forensic Examination*, 1, 11–18.
20. Stepaniuk, R. L., Scherbakovskii, M. G., Kikinchuk, V. V., Lapta, S. P., & Guseva, V. A. (2019). Problems of using forensic molecular-genetic examination in criminal procedure of Ukraine. *Georgian Medical News*, 5(290), 157–163.
21. Stepaniuk, R., Kikinchuk, V., Pyrih, I., Pletenets, V., & Prylovskiy, V. (2022). Multifaceted approach to legislative regulation for using dna analysis in criminal proceedings of Ukraine. *Amazonia Investiga*, 11(50), 130–139. <https://doi.org/10.34069/AI/2022.50.02.13>.
22. Vuima, A. H. (2023). *Use of special knowledge during the investigation of murders* [Candidate dissertation, Kharkiv National University of Internal Affairs].
23. Yaremchuk, V. O. (2015). *Organization and tactics of involving a specialist during investigative (search) actions*. Apostille.

Received the editorial office: 1 November 2023

Accepted for publication: 7 December 2023

OLEKSANDR YURIIHOVYCH PROKOPENKO,

*Kharkov National University of Internal Affairs;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7218-8423>,
e-mail: 30101986canj@ukr.net*

**PECULIARITIES OF THE SPECIAL KNOWLEDGE APPLICATION
IN THE INVESTIGATION OF TAKING A GOVERNMENT OFFICIAL
OR LAW ENFORCEMENT OFFICER AS HOSTAGE**

An effective investigation of any criminal offence is not possible without the use of specialised knowledge. Taking a government official or law enforcement officer as a hostage is no exception; on the contrary, from the moment information about the seizure is received, there is a need to engage specialists from various fields of knowledge, including a forensic expert, dog handler, explosives expert, etc.

The purpose of the study is to investigate the scientific findings on the definition of the concept of “special knowledge” and to clarify its role in the investigation of criminal proceedings under Article 349 “Taking a government official or law enforcement officer as a hostage” of the Criminal Code of Ukraine. To achieve this goal, the study used the following methods: analysis, synthesis, comparison, critical thinking, and systemic and structural methods, with the aim of

conducting a thorough study of theoretical developments, results of investigative and judicial practice, systematising the results and formulating conclusions.

It has been argued that one of the ways to improve the efficiency of detection and investigation of crimes is to use specialised knowledge in the activities of law enforcement agencies. In particular, when investigating the taking of a government official or a law enforcement officer as a hostage, special knowledge should be considered as skills and abilities in a particular area which are used in criminal proceedings and contribute to establishing the truth in the case, which contributes to the effective completion of the investigation.

As a result of the study, the special knowledge has been classified, namely: by the procedural position of the person who uses it, by the form of expression, by the need to use special knowledge at a certain stage of investigation, by the form of the final result, by the field of knowledge, by the degree of secrecy, by the purpose of use, by the significance of the results obtained.

According to the results of a comprehensive analysis, three forms of special knowledge application are proposed in the course of investigation of taking a government official or law enforcement officer as a hostage: specialist involvement in investigative (detective) actions, appointment of forensic examinations and consulting.

The role of specialists when involved in conducting typical investigative (detective) actions, such as: inspection of the scene, interrogation and investigative experiment, has been described. An indicative list of specialists who can assist an investigator has been proposed, and the tasks which can be solved through such interaction have been outlined. An indicative list of tasks facilitated by the appointment of forensic examinations has been provided.

Key words: *criminal proceedings, pre-trial investigation, forensic methodology, hostage-taking, government official, law enforcement officer, special knowledge, forensic methodology.*

Цитування (ДСТУ 8302:2015): Прокопенко О. Ю. Особливості використання спеціальних знань при розслідуванні захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника. *Право і безпека*. 2023. № 4 (91). С. 139–149. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2023.4.12>.

Citation (APA): Prokopenko, O. Yu. (2023). Peculiarities of the special knowledge application in the investigation of taking a government official or law enforcement officer as hostage. *Law and Safety*, 4(91), 139–149. <https://doi.org/10.32631/pb.2023.4.12>.